

MARTA KOSTELECKÁ

VERSTAANBAARHEID VAN TSJECHISCHE SPREKERS VAN HET NEDERLANDS OP A2-NIVEAU

INLEIDING

In deze bijdrage wordt een deel van mijn habilitatieonderzoek voorgesteld. Het thema is verstaanbaarheid van het Tsjechisch Nederlands. Het *Tsjechisch Nederlands* is een term waarmee ik het Nederlands bedoel dat gesproken wordt door Tsjechische moedertaalsprekers, onder meer NVT-studenten en Tsjechische sprekers van deze taal in het algemeen. Het Nederlands gesproken door Tsjechische moedertaalsprekers heeft haar specifieke kenmerken die onder andere in Kostelecká (“Het Tsjechisch Nederlands”, *Konfrontační popis*) beschreven zijn. In dit artikel wil ik enerzijds enkele uitgangspunten voor het onderzoek de revue laten passeren en anderzijds de resultaten presenteren van een voorbereidend onderzoek waarin ik me op sprekers op niveau A2 richt.

Voor het Nederlands van Tsjechische sprekers zijn een aantal uitspraakkenmerken typerend alsook afwijkingen ten opzichte van het Nederlands. Ook het Nederlands van gevorderde sprekers vertoont altijd enkele typisch Tsjechische uitspraakverschijnselen. Als voorbeeld van zo’n gevorderde spreker kunnen we Martin Šimek noemen. Šimek is in Nederland een bekende radiopresentator wiens Nederlands soms tot hilariteit en parodieën op YouTube leidt. We kunnen bijvoorbeeld zijn geprononceerde [r] noemen of de typische uitspraak van de lange [e:] als ... (minder gesloten dus), de sjwa die amper op het wordeinde wordt gerealiseerd en vele andere.

Mgr. MARTA KOSTELECKÁ, Ph.D. is werkzaam als universitair docente aan de Masaryk Universiteit te Brno waar ze tevens hoofd is van de sectie Nederlands. Ze promoveerde op de contrastieve fonetiek van het Tsjechisch en het Nederlands. Ze geeft colleges uitspraak, taalverwerving, taalkunde en vertalen. In haar habilitatieonderzoek richt ze zich op de verstaanbaarheid van het Nederlands dat gesproken wordt door Tsjechische moedertaalsprekers. Correspondentieadres: Faculteit der Letteren MU, Arna Nováka 1, CZ-60200, Brno, Tsjechië; e-mail: marta.kostelecka@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4463-9653>.

Net als Martin Šimek hebben onze studenten een buitenlands accent. Daar is op zich niets mis mee maar toch brengt dit soms problemen met zich mee, vooral wat de verstaanbaarheid betreft. Zeker in de beginfase, zoals op A2-niveau, kan het af en toe voorkomen dat de moedertaalspreker die naar het Tsjechisch Nederlands aan het luisteren is, ongeduldig wordt of zelfs naar het Engels overschakelt, want zoals Thio en Verboog (19) stellen, is er bij moedertaalsprekers geringe tolerantie voor afwijkingen in de uitspraak. Afwijkingen zijn in zekere zin sociaal onacceptabel en de luisteraar heeft meestal niet veel tijd om te blijven luisteren totdat de niet-moedertaalspreker zijn boodschap in gebrekkig of minder vlot Nederlands uitdrukt. Bovendien, als men een beetje haperend spreekt of naar woorden aan het zoeken is, heeft de luisteraar vaak de neiging om hem de woorden in de mond te leggen of begint hij of zij de zinnen aan te vullen. Kortom, beperkte verstaanbaarheid kan soms tot frustratie van zowel de luisteraar als de spreker leiden.

Het doel van mijn huidig onderzoek is na te gaan hoe verstaanbaar het Tsjechisch Nederlands is voor moedertaalsprekers van het Nederlands. Ik interesseer me voor de verstaanbaarheid voor Vlamingen en Nederlanders. In de doelgroep van mijn onderzoek wil ik niet alleen NVT- en NT2-docenten betrekken maar later ook de gewone luisteraar om na te gaan wat echt een probleem is voor de verstaanbaarheid. Daarnaast heb ik wat minder als didactisch doel om de problemen te verhelpen. In deze bijdrage neem ik het basisniveau A2 onder de loep en baseer mijn bevindingen op een onderzoek waarin moedertaalsprekers moesten aangeven hoe verstaanbaar een Tsjech met dit niveau voor ze is.

Maar eerst wil ik het begrip *verstaanbaarheid* definiëren. Thio en Verboog (15-16) omschrijven *verstaanbaarheid* als toepassing van kennis over de uitspraak, als een voorwaarde om begrepen te kunnen worden als men spreekt. Verstaan betekent dan dat de luisteraar eenheden kan herkennen in de spraakstroom, en de boodschap die de spreker hem vertelt, kan ontcijferen.

Thio en Verboog en ook het recent verschenen handboek *Verstaanbaar Nederlands in zeven stappen* (2020) en Hendriks zien dan als het belangrijkste voor de verstaanbaarheid het juiste gebruik van klemtoon, zinsaccent, ritme en intonatie. (Thio en Verboog 16) Goedegebure en Hendriks (8 en 17) hebben deze stelling verder uitgewerkt in een fonologisch prioriteitenschema. Ze stellen vast dat het voor de luisteraar het belangrijkste is dat de suprasegmentele eenheden juist worden toegepast; de verstaanbaarheid wordt immers vooral bepaald door de juiste of laten we zeggen niet-afwijkende toepassing van ritme en zins- en woordklemtoon. Verder zijn vooral de klanken met een hoge functionele lading van belang. Dit zijn ofwel de klanken die frequent zijn in een taal, zoals bijvoorbeeld

de sjwa, maar ook klanken die een contrasterende functie kunnen hebben zoals in de woorden *bier-buur-beer*. (Czerwonka-Wajda 110) Daarnaast zijn vocalen belangrijker voor het goede begrip dan consonanten en ook de verbondenheid en het spreektempo spelen een grote rol in de verstaanbaarheid van het Nederlands.

We moeten de definitie van verstaanbaarheid nog verder nuanceren. Van Heuven en De Vries (181-183) maken onderscheid tussen *verstaanbaarheid* en *begrijpelijkheid*. Verstaanbaarheid wordt namelijk als een uitgangspunt voor begrijpelijkheid gezien en dus voor een vlot communicatieproces. In mijn onderzoek zie ik begrijpelijkheid eigenlijk als een onderdeel van verstaanbare spraak.

Naast de afbakening van het begrip *verstaanbaarheid* is het tevens noodzakelijk om criteria voor de beoordeling van verstaanbaarheid vast te leggen. De criteria voor de fonologische beheersing worden in het ERK (online) geformuleerd en voor het A2-niveau worden ze ook overgenomen door het CnaVT.¹ Het tweede vermeld ik omdat Tsjechische universitaire studenten meestal dit soort testen ondergaan. Het ERK (online) omschrijft de fonologische beheersing van A2-niveau als volgt: “De uitspraak is over het algemeen voldoende helder om te worden verstaan ondanks een merkbaar buitenlands accent, maar gesprekspartners zullen af en toe om herhaling moeten vragen.” (onderstreping door mij).

Er staat dus niet gespecificeerd wat de uitspraak voldoende helder maakt, of wat het buitenlands accent is; gaat het om “voldoende helder” op segmenteel- of suprasegmenteel niveau? Dit criterium biedt ons in de praktijk weinig houvast maar wel een aanleiding voor onderzoek naar wat in de vakliteratuur een *prettig verstaanbare* of *prettig verstaanbare en verzorgde* uitspraak wordt genoemd. Omdat we voornamelijk in het NVT-onderwijs bezig zijn met het Nederlands dat aan de universiteit wordt gedoceerd, kunnen we hogere eisen stellen voor de fonologische beheersing van het Nederlands omdat we de ruimte hebben om meer specifieke aandacht – theoretisch en praktisch – aan de uitspraak te besteden.

1. ONDERZOEKSOPZET

In deze bijdrage bespreek ik de resultaten van een onderzoek naar de verstaanbaarheid van A2-sprekers. Uitgangspunt voor het onderzoek waren de argumenten van Thio en Verboog (15-16) en het onderzoek van Goedegebure en

¹ CNaVT – Certificaat Nederlands als Vreemde Taal, het sinds 1980 onder auspiciën van de Nederlandse Taalunie over de hele wereld begin mei op verschillende niveaus afgenomen examen Nederlands als Vreemde Taal.

Hendriks (8) dat vooral de prosodie (klemtoon, ritme, zinsintonatie) onderzocht en op de tweede plaats de uitspraak van de afzonderlijke klanken cruciaal zijn voor een goede verstaanbaarheid.

Ik heb een vragenlijst opgesteld met 10 vragen waarin ik een opname van een ingesproken tekst van een A2-niveau spreker liet beoordelen en die heb ik door NVT- en NT2-docenten – allemaal moedertaalsprekers – laten beoordelen. In totaal heb ik 19 antwoorden gekregen, waarvan 3 NVT-docenten en 16 NT2-docenten.

Het aantal antwoorden van de NVT-docenten is dus niet representatief genoeg om conclusies te kunnen trekken op dit moment en daarom neem ik hun beoordeling niet op in dit artikel op twee uitzonderingen na, namelijk de beoordeling van het ritme, het spreektempo en de verbonden spraak en de beoordeling van de productie van afzonderlijke klinkers en tweeklanken. Voor dit onderzoek heb ik de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Welke aspecten van de uitspraak vinden NT2 en NVT-docenten het belangrijkste voor de verstaanbaarheid? Hierbij heb ik de categorieën klemtoon, intonatie, sjwa en de uitspraak van medeklinkers en klinkers opgegeven en de deelnemers moesten op een schaal van 1 tot 5 aangeven wat het belang is van deze aspecten.

2. Vervolgens gingen de deelnemers luisteren naar een opname van een ingesproken tekst van een spreker met A2-niveau en moesten ze aangeven welke aspecten (dezelfde aspecten, dus de klemtoon, intonatie, sjwa, de uitspraak van de medeklinkers en klinkers) het meest en het minst storend waren voor de verstaanbaarheid. De schaal was weer 1 tot en met 5.

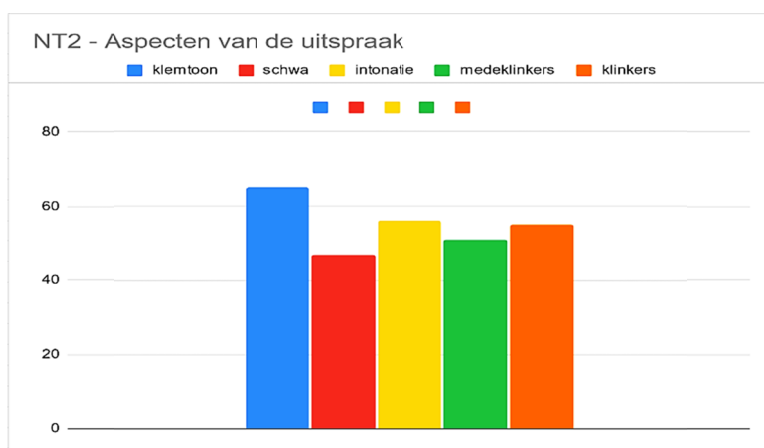
3. Tot slot heb ik apart gevraagd hoe het ritme, het spreektempo en de verbonden spraak de verstaanbaarheid van dit fragment beïnvloedden.

4. Als een extra taak heb ik enkele afzonderlijke klanken in dit fragment laten beoordelen en vroeg hoe de afwijkende uitspraak ervan de verstaanbaarheid beïnvloedde op de schaal: weinig – matig – veel.

De deelnemers aan het onderzoek hebben in totaal 10 vragen gekregen, waarin ze hun achtergrond moesten aangeven (moedertaalspreker Nederlander/Belg), beroep (NT2- of NVT-docent of een ander beroep) en ook hun ervaring met een buitenlands accent moesten omschrijven. Vervolgens kregen ze een luisterfragment ter beoordeling en moesten de eerder vermelde onderzoeksvragen beantwoorden. Tot slot was er nog een open vraag waarin ze aanmerkingen konden formuleren omtrent dit onderzoek of nog iets opvallends konden aanvullen.

1.1 ASPECTEN VAN PRETTIG VERSTAANBARE UITSPRAAK

In afbeelding 1 worden aspecten weergegeven die voor de beoordelaars belangrijk zijn om de buitenlandse uitspraak als prettig verstaanbaar waar te nemen. Ze gaven hun beoordeling aan op een schaal van 1 (het minst prettig) tot 5 (het meest prettig).

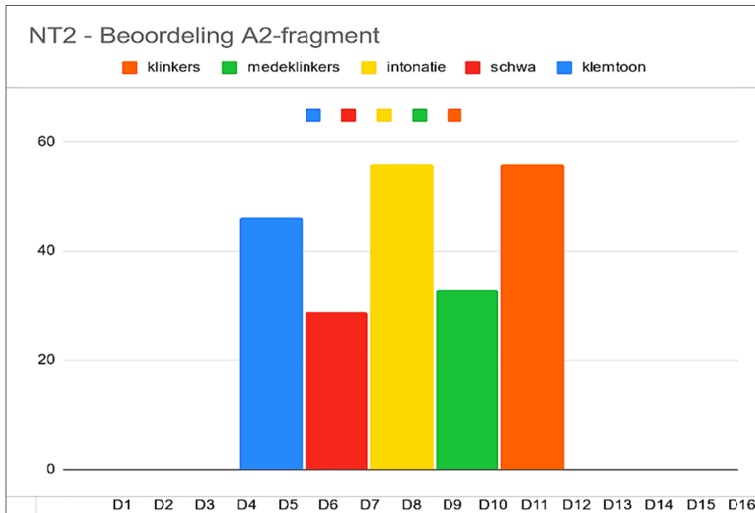

Afb. 1. NT2-Aspecten van de uitspraak

NT2-docenten gaven aan dat de prosodische aspecten – de klemtoon en de intonatie – inderdaad het belangrijkste zijn voor een goede verstaanbaarheid. Vervolgens zijn de verstaanbaar geproduceerde klinkers belangrijk, de medeklinkers en als laatste de sjwa. De sjwa heb ik in het onderzoek opgenomen omdat het feitelijk om een klinker gaat met een hoge functionele lading. Het is eigenlijk de frequentste klank in het Nederlands en bovendien één van de klanken die in het Tsjechisch Nederlands vaak vervangen wordt door de korte e, zeker op het wordeinde. Ik vroeg me af hoe storend dat is.

1.2 STORENDE ASPECTEN VAN DE UITSPRAAK

Verder dienden de beoordelaars vast te stellen welke aspecten voor hen het meest en welke het minst storend zijn in het fragment dat ze ter beoordeling hebben gekregen. De schaal was weer dezelfde, van 1 tot 5. Ik wilde nagaan of de beoordelaars dezelfde criteria zouden toepassen op de echte opname. De resultaten worden in afbeelding 2 weergegeven.

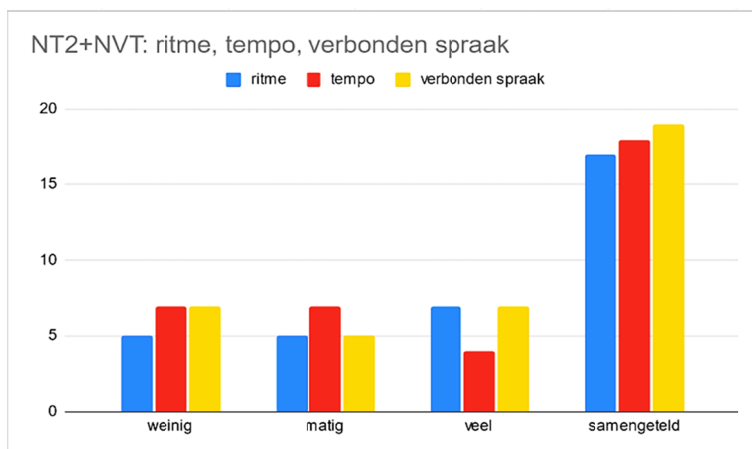
Aufb. 2. NT2 – Beoordeling A2-fragment

De NT2-docenten hebben aangegeven dat de afwijkingen in de intonatie en de productie van klinkers even storend zijn bij deze A2-spreker. Minder problematisch voor de verstaanbaarheid zijn de klemtoon, de medeklinkers en de schwa. We kunnen concluderen dat de prosodische aspecten wel voorrang hebben in de verstaanbaarheid maar zeker bij A2-niveau ook de verstaanbare of heldere uitspraak van de klinkers ook hoog wordt ingeschat.

1.3 BEOORDELING VAN HET RITME, TEMPO EN DE VERBONDEN SPRAAK

Wat het ritme, tempo en de verbonden spraak betreft, voeg ik de twee groepen, de docenten NT2 en NVT, samen om te kunnen concluderen dat de verbonden spraak, wel als het belangrijkste wordt gezien, gevolgd door het tempo en het ritme. Met de *verbonden spraak* bedoel ik een natuurlijke spraak waarin de spreker de woorden natuurlijk aan elkaar verbindt, de stemassimilatie natuurlijk realiseert en de zonder te veel haperingen spreekt.

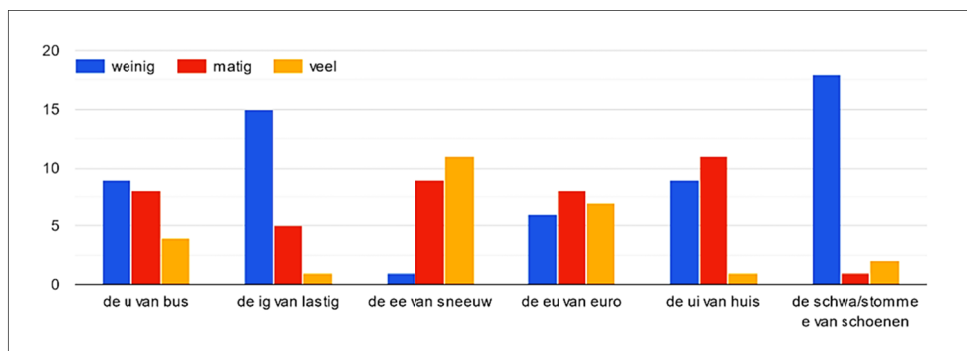
De resultaten zien we in afbeelding 3.

Aufb. 3. NT2+NVT: ritme, tempo, verbonden spraak

1.4 BEOORDELING VAN DE PRODUCTIE VAN AFZONDERLIJKE KLINKERS EN TWEELANKEN

De laatste vraag was eerder als aanvulling bedoeld. Daarin heb ik dus enkele afzonderlijke klanken in het gegeven fragment laten beoordelen met de vraag hoe de afwijkende uitspraak ervan de verstaanbaarheid beïnvloedde op de schaal: weinig – matig – veel. In afbeelding 4 voeg ik ook beide groepen bij elkaar:

Aufb. 4. De afwijkende uitspraak van afzonderlijke klinkers

Uit afbeelding 4 concludeer ik dat de afwijkende uitspraak van de semivocaal *eeuw* het meest storend was voor de verstaanbaarheid en de *sjwa*, alsmede de *sjwa* in het suffix *-ig* van *lastig* het minst.

2. CONCLUSIE

In dit onderzoek heb ik de verstaanbaarheid van Tsjechisch Nederlands op A2-niveau onder de loep genomen. Aan de ene kant was mijn doelstelling om te toetsen of de criteria gegeven voor de verstaanbaarheid door Thio en Verboog en Hendriks ook voor dit niveau opgaan. De uitspraak van sommige klinkers is opvallend anders. Dat kan de reden zijn waarom meer respondenten die hebben aangekruist. De vraag is of dit betekent dat ze ook écht minder goed verstaan worden. Dat zou een ander soort onderzoek moeten uitwijzen. Mijns inziens zou het uitspraakonderwijs toch behoorlijk veel aandacht moeten blijven besteden aan het segmenteel niveau.

Wat het ritme, tempo en de verbonden spraak betreft, denken de respondenten dat het bij niveau A2 de verbonden spraak kan zijn waaraan gewerkt moet worden.

Wat de afzonderlijke klanken betreft, tonen de antwoorden van de deelnemers van het onderzoek nogmaals aan waarom het eigenlijk klanken zoals de lange ee of de semivocaal eeuw zijn die ook bij een gevorderde spreker zoals Martin Šimek, het meest worden geparodieerd.

BIBLIOGRAFIE

- CnaVT = Certificaat Nederlands als Vreemde Taal. *Beoordeling en resultaten*, www.cnavt.org/nodes/erkenningcertificaatclone/nl.
- Czerwonka-Wajda, Zuzanna. "De 'functional load' en moeilijkheidsgraag van een klank versus het onderwijs van de Nederlandse uitspraak." *Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik*, vol. 29, nr. 2, 2015, pp. 109-120.
- Goedegebure, Marieke. *Verstaanbaar Nederlands in zeven stappen*. Coutinho, 2020.
- Hendriks, Jeroen. 2020. "Prioriteit van segmentele en suprasegmentele eigenschappen voor de verstaanbaarheid van tweedetaalsprekers in het uitspraakonderwijs." <https://nt2spraak.nl/wp-content/uploads/2021/07/verstaanbaarnederlands-artikel-uitspraakonderwijs.pdf>.
- Kostecká, Marta. 2018. "Het Tsjechisch Nederlands in de oren van de Nederlandse en Vlaamse moedertaalsprekers." *AUC Philologica*, vol. 4, 2018, 131-138.
- Kostecká, Marta. 2019. *Konfrontační popis kultivované výslovnosti nizozemštiny a češtiny z pohledu českého mluvčího*. Masarykova univerzita.
- Council of Europe. *Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen: Leren, Onderwijzen, Beoordelen / Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*, www.taalunie.org/feeds/download/gemeenschappelijk-europees-referentiekader-9-5dca8.pdf/CEFR_vertaling/original.
- Thio, Karolien, en Margreet Verboog. *Verstaanbaar spreken*. Coutinho, 1993.
- Van Heuven, Vincent J., en J. W. de Vries. "Verstaan, begrijpen en waarderen van buitenlandse uitspraak." *ttt*, vol. 3, nr. 2, 1983, pp. 180-191.

VERSTAANBAARHEID VAN TSJECHISCHE SPREKERS
VAN HET NEDERLANDS OP A2-NIVEAU

Abstract

In deze bijdrage en in mijn huidige onderzoek focus ik op de verstaanbaarheid van het Nederlands zoals gesproken door Tsjechische sprekers. Doel is om na te gaan in hoeverre moedertaalsprekers dit "Tsjechisch Nederlands" van A2-, B2- en C1-sprekers verstaan.

Het ERK en de beoordelingscriteria van het CNaVT stellen bepaalde eisen aan het niveau van het Nederlands en kunnen gedeeltelijk als uitgangspunt worden toegepast voor de beoordeling van de uitspraakverwerving. In deze bijdrage neem ik de verstaanbaarheid van het "Tsjechisch Nederlands" van A2-sprekers onder de loep. Ik maak gebruik van een opname van 53 seconden waarin een A2-spreker een tekst voorleest. De opname liet ik door moedertaalsprekers, docenten NT2 en NVT beoordelen op verstaanbaarheid. Ik wilde nagaan hoe deze opname van een doorsnee spreker van het niveau A2 globaal verstaanbaar is. Ik richtte me tevens op de beoordeling van enkele specifieke aspecten, namelijk: de realisatie van de klemtoon, de intonatie, sjwa en enkele afzonderlijke klanken die uit eerder contrastief onderzoek als knelpunten voor Tsjechische moedertaalsprekers naar voren kwamen. Aan de hand van de beoordeling door de moedertaalsprekers inventariseerde ik vervolgens met dit onderzoek de probleempunten in de uitspraak van A2-sprekers.

Trefwoorden: verstaanbaarheid; begrijpend; Tsjechisch; Nederlands; prosodie; A2-niveau

ZROZUMIAŁOŚĆ WYPOWIEDZI
CZESKICH UŻYTKOWNIKÓW JĘZYKA NIDERLANDZKIEGO
NA POZIOMIE A2

Streszczenie

W tym artykule i w moich obecnych badaniach skupiam się na rozumieniu wypowiedzi w języku niderlandzkim czeskich użytkowników języka. Celem badania jest sprawdzenie, w jakim stopniu rodzimi użytkownicy rozumieją „czeski niderlandzki” osób mówiących po niderlandzku na poziomach A2, B2 i C1. ESOKJ i kryteria oceny CNaVT określają pewne wymagania dotyczące poziomu języka niderlandzkiego i mogą być częściowo stosowane jako punkt wyjścia dla oceny stopnia przyswojenia wymowy. W tym artykule badam zrozumienie „czeskiego niderlandzkiego” u osób mówiących na poziomie A2. Ich nagrania zostały ocenione pod kątem zrozumiałości przez rodzimych użytkowników języka, nauczycieli języka niderlandzkiego jako drugiego języka i języka niderlandzkiego jako języka obcego, a następnie, na podstawie tych badań, wymieniam obszary problemowe. Jako przeszkody analizowane są aspekty prozodyczne i segmentalne. W badaniach stosowałam nagranie trwające 53 sekundy, a osoba badana (poziom A2) czyta tekst na głos. Następnie poprosiłam native speakerów, nauczycieli NT2 i NVT o ocenę nagrania pod kątem zrozumiałości, aby dowiedzieć się, w jakim stopniu to nagranie typowego użytkownika języka na poziomie A2 jest ogólnie zrozumiałe. Skupiłam się także na ocenie niektórych aspektów, a mianowicie: realizacji akcentu słownego, intonacji, szwa i realizacji niektórych pojedynczych dźwięków, które we wcześniejszych badaniach kontrastywnych okazały się problematyczne dla rodzimych użytkowników języka czeskiego. Opierając się na ocenie dokonanej przez natywnych użytkowników języka, wykorzystałam te badania do identyfikacji obszarów wymowy, które sprawiają mówiącym po niderlandzku problem na poziomie A2.

Słowa kluczowe: zrozumiałość; rozumienie, język czeski, język niderlandzki, prozodia, poziom A2

THE INTELLIGIBILITY OF A2 CZECH SPEAKERS OF DUTCH

Summary

In this article, and in my current research, I focus on the intelligibility of Dutch as spoken by Czech speakers. The aim is to find out to what extent native speakers understand this “Czech Dutch” of A2, B2 and C1 speakers. The ERK and the assessment criteria of the CNaVT set certain requirements for the level of Dutch and can partly be applied as a starting point for assessing pronunciation acquisition. In this contribution, I examine the intelligibility of the “Czech Dutch” of A2 speakers. I work with a recording lasting 53 seconds in which an A2 speaker reads a text aloud. I then had native speakers, NT2 teachers and NVT assess the recording for intelligibility. I wanted to find out how this recording of an average A2 speaker is globally intelligible, but I also focused on assessing some specific aspects: the realisation of word accent, intonation, schwa, and the realisation of some individual sounds that earlier contrastive research showed as being problematic for Czech native speakers. Based on the assessment by native speakers, I then used this research to identify problem areas in pronunciation among this level of speakers.

Keywords: intelligibility; comprehension; Czech; Dutch; prosody; A2 level